

**BANKLARDA RISKLARNI BOSHQARISH VA NOMUTANOSIBLIKNI OLDINI
OLISH**

Narzullayeva Ozoda Qahromonovna

SamISI, Bank ishi kafedrası assistenti

Yadgorov Avaz Alijon o'g'li

SamISI, Bank moliya xizmatlari fakulteti talabasi

Annotatsiya: *Bu maqolada O'zbekistondagi tijorat nafaqat O'zbekiston balki boshqa davlatlarning tijorat banklari har xil bank faoliyatida uchraydigan risklarni boshqarish va oldini olish ularning oldini tahmin qila olish va unga qarshi choratadbirlar ko'rishi yoki vujudga keladigan har qanday nomutanosiblikni va riskni xavf darajasini pasaytirish va shu kabi masalalar tahlil qilingan.*

Kalit So'zlar: *Nomutanosiblik, risk, xavfsizlik darajalari, kutilmaganlik, likvidlilik riski, operatsion risklar, risk madaniyati, risklarni tahlil qilish moliyaviy xavflar risk identifikatsiyasi*

RISK MANAGEMENT AND IMPAIRMENT PREVENTION IN BANKS.

Abstract: *In this article, commercial banks in Uzbekistan, not only Uzbekistan, but commercial banks of other countries, manage and prevent risks encountered in various banking activities, can predict them and take measures against them, or any imbalance and risk that may arise level reduction and similar issues were analyzed.*

Key Words: *Imbalance, risk, security levels, contingency, liquidity risk, operational risks, risk culture, risk analysis, financial risks, risk identification*

УПРАВЛЕНИЕ РИСКАМИ И ПРЕДОТВРАЩЕНИЕ ОБЕСЦЕНЕНИЯ В БАНКЕ.

Аннотация: *В данной статье коммерческие банки Узбекистана, не только Узбекистана, но и коммерческие банки других стран, управляют и предотвращают риски, возникающие в различной банковской деятельности, могут прогнозировать их и принимать меры против них, а также любых дисбалансов и рисков, которые могут возникнуть были проанализированы снижение уровня и подобные вопросы.*

Ключевые Слова: *Дисбаланс, риск, уровни безопасности, непредвиденные обстоятельства, риск ликвидности, операционные риски, культура риска, анализ рисков, финансовые риски, идентификация рисков*

KIRISH

Banklarda risklar boshqarish va nomutanosiblikni boshqarish, moliyaviy sohalarda katta ahamiyatga ega mavzulardan biridir. Banklar, qonunlar va to'g'ridan-

to'g'ri bank tashkiloti asosida amalga oshirilgan strategiyalar orqali risklarni boshqarishga harakat qiladilar. Banklar, o'z faoliyati bilan bog'liq bo'lgan risk turlarini identifikatsiya qilish uchun tahlil va baholash jarayonlarini amalga oshiradilar. Bu jarayon, moliyaviy, operatsion, siyosiy, kredit va boshqa turdagi risklarni aniqlashni o'z ichiga oladi. Baholash jarayonida, identifikatsiya qilingan risklar kengligi va ulardan kelib chiqadigan ta'sirning baho berish usullari bilan qiymatlanadi. Bu, risklarning moliyaviy ta'sirini, bankning kapitalini, kredit portfeli tushunchalarini va sarmoyalanishni hisobga oladigan boshqa ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Banklar identifikatsiya qilingan risklarga qarshi kurashish uchun riskning boshqarilishi strategiyalarini rivojlantiradilar. Bu strategiyalar risklarni qabul qilish, kamaytirish, o'zgartirish yoki t xavfsizlik tizimlarini o'rnatish va boshqa chora-tadbirlarni o'z ichiga oladi. Banklarda risklarni boshqarish va nomutanosiblikni boshqarish, banklar uchun mustahkam va samarali bo'lishning asosiy shartlari hisoblanadi. Bu, banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash, muvaffaqiyatli operatsion faoliyatni ta'minlash va xavfsizlikni ta'minlashga imkon beradi. Risklarni boshqarish jarayonlarini mustahkamlashtirish uchun banklar, xavfsizlik siyosatlarini, riskni boshqarish tizimlarini va xodimlarni tayyorlashni o'z ichiga olgan holda yuqori darajada moliyaviy nazoratni o'rnatishadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu maqolada O'zbekiston tijorat banklari hozirda bank risklarini boshqarish tizimini yanada mustahkamlash va yaxshilash borasida o'tkazilayotgan chora - tadbirlar ko'rib chiqildi, tijorat banklari uchun bu risk va nomutanosibliklarni keltirib chiqaradigan omillarni oldini olish bo'yicha xulosalar ko'rildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Bugungi kunda mamlakatimiz bank tizimini takomillashtirish va jahon standartlariga yaqinlashtirish borasida bir qator amallar amalga oshirib kelinmoqda. Bank risklarni boshqarish yo'nalishida olib borilayotgan ishlar ham shular jumlasidandir. Nomutanosiblik banklar uchun muhim bir muddatli riskdir. Banklarni takomillashishining asosiy qismida mablag'larni qaytarishga yoki qaytarish imkonini yo'q qilishga oid risklarni boshqarishga majburdir. Bu risklar kredit bo'yicha nomutanosiblik riski, likvidlik riski va operatsion riskni o'z ichiga oladi. Kredit bo'yicha nomutanosiblik riski, bankning kredit portfeli bilan bog'liq bo'ladi. Bu holatda, kreditor yoki kredit oluvchi bank uchun moliyaviy yo'qotishlar, daromad yo'qotishlariga olib keladi. Banklar kredit riskini boshqarish uchun moliyaviy tahlil, kredit monitoringi va kredit portfelining diversifikatsiyasi kabi vositalardan foydalanadi. Likvidlik riski bankning mablag'larini to'g'ri vaqtda va talab qilinadigan miqdorda ta'minlashga qodir boilmay qolishiga bog'liqdir. Bu holatda banklar mablag'larni kiritish va chiqarish operatsiyalarini to'g'ri boshqarish, likvidlik rezervlarini o'zgartirish, likvidlik riskini monitoring qilish va moliyaviy tahlil vositalaridan foydalanish bilan likvidlik riskini boshqarishadi. Operatsion risk bankning moliyaviy operatsiyalarini amalga oshirish jarayonida ro'y beradigan

xatoliklar va noqulayliklar bilan bog'liqdir. Bu risk xodimlar, tizimlar, qonunlar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Banklar operatsion riskni boshqarish uchun yuridik va tartibga solish tizimini kuchaytirish, xodimlari rag'batlantirish, axborot tizimlarini himoya qilish va operatsion jarayonlarni monitoring qilish kabi chora-tadbirlar olib borishadi. Banklar nomutanosiblik risklarini boshqarishda qo'shimcha tahlil va monitoring vositalaridan ham foydalanishadi. Banklar uchun xavfsizlik darajasi kritik ahamiyatga ega bo'lgan mavzu hisoblanadi. Xavfsizlik darajasi bankning moliyaviy ma'lumotlarini, xodimlarini, tizimlarini va moliyaviy operatsiyalarini himoya qilishga qaratilgan tadbirlar birligini ifodalaydi. Bu bankning moliyaviy ma'lumotlarini himoya qilishga qaratilgan tadbirlar birligidir. Bu tadbirlar ma'lumotlarni shifrlash, ma'lumotlarga begonalarini kirishini cheklash va ma'lumotlarni yo'q bo'lishi mumkin bo'lgan xatoliklardan himoya qilishni o'z ichiga oladi. Banklar moliyaviy xavfsizlikni ta'minlash uchun moliyaviy tahlil vositalaridan foydalanish, moliyaviy axborotlar tuzilmasini himoya qilish, xodimlarni moliyaviy xavfsizlik sohasida malakasini oshirish va moliyaviy xavfsizlikni monitoring qilish kabi tadbirlar olib borishadi. Yana bir xavfsizlik bu bankning axborot tizimlarini himoya qilishga qaratilgan tadbirlar birligidir.

Bu tadbirlar, bankning IT infrastrukturini himoya qilish, hakerlikdan himoya qilish, tizimlar orqali ma'lumotlarning himoyalangan tarzda yetkazilishi, tizimlar orqali kirish va chiqishlarni nazorat qilish kabi faktorlarni o'z ichiga oladi. Banklar tizimlar xavfsizligini ta'minlash uchun keng doirada xavfsizlik sohasida mutaxassislarni ishga oladi, yangi xavfsizlik choralari amalga oshiradi va tizimlarni monitoring qilish uchun avtomatlashtirilgan asboblardan ta'minlaydi.

Banklar moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirish uchun huquqiy muhitni tahlil qilish, huquqiy tartiblarga bo'ysungan holda faoliyat yuritish, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilishga oid qonunlarni bajarish kabi tadbirlar bilan huquqiy xavfsizlikni ta'minlashadi. Banklar uchun xavfsizlik darajalari, moliyaviy institutlar va moliyaviy sohalarning talablariga asoslangan holda belgilanadi. Banklar shu qatorda xavfsizlik siyosatini qo'llay yo'li bilan ham risklarni boshqarishga harakat qiladi.

Banklar xavfsizlik siyosatini amalga oshirish va belgilash orqali xavfsizlik darajasini oshirishadi. Bu siyosat bankning xavfsizlikning umumiy murojaatlarini maqsadlarini va qo'llaniladigan tadbirlarni ifodalaydi. Banklar moliyaviy tahlil vositalaridan foydalanib, risklarni aniqlash va ularga qarshi kurashish uchun tadbirlar olib borishadi. Moliyaviy tahlil bankning nomutanosiblik risklarini aniqlash va ularga tezroq barham berishga imkonini yaratadi. Banklar o'zaro aloqalardagi axborotlar mijozlar to'g'risidagi ma'lumotlar va boshqalar kabi moliyaviy ma'lumotlarni shifrlash tizimlari bilan himoya qilishadi.

Banklarda foiz riski, foiz stavkalari o'zgarishlari bilan bog'liq moliyaviy xavfsizlik xususiyatidir. Foiz riski banklar uchun asosiy xavflardan biridir chunki uzoq muddatli kreditlarni berish, depozitlar qabul qilish va moliyalashtirish faoliyatlarida o'zgarishlar yuzaga kelishi ehtimoli bor. Foiz riskini kamaytirish uchun kredit

portfellarini diversifikatsiya qilishadi. Bu xavflarga qarshi himoya berish uchun turli xil moliyalashtirishlar va kreditlar orasida joylashishni maqsad qiladi. Risk tahlili va boshqarishning muhim qismlarini tashkil etadigan risk metodlardan foydalanishadi. Bu foiz risklarini tahlil qilish, boshqarish qilishga yordam beradi. Foiz riski, banklar uchun moliyaviy xavfsizlikni ta'minlashda muhim o'rin egallaydi. Ular foiz risklarini boshqarish va kamaytirish uchun tahlil, monitoringning qo'llaniladigan usullaridan foydalanishadi.

Operatsion risklar banklarda faoliyatning hozirgi jarayonlarida vujudga keladigan xavf va yo'l qo'yishlardir. Ushbu risklar qayta hisob-kitob, ma'lumotlarni yo'qotish, xodimlar tomonidan xatoliklar, tizimlar va xavfsizlik muammolari kabi bir nechta omillar natijasida yuzaga kelishi mumkin. Banklar uchun operatsion risklar moliyaviy zarar va to'lov tizimlaridagi muammolar kabi yomon oqibatlariga olib kelishi mumkin. Operatsion riskni kamaytirish uchun banklar yo'nalishlararo ma'lumot almashinuvi, avtomatlashtirish, xodimlarning malakasi va bilimlari, xavfsizlik sohasidagi o'zgarishlar bilan bog'liq xavfsizlik tizimlarini rivojlantirish, kredit portfelli to'g'risidagi nazoratni kuchaytirish kabi qo'shimcha chora-tadbirlar amalga oshiradilar. Shu bilan bir qatorda banklar operatsion risklarni kuzatish va boshqarish uchun tuzilgan tashkilotlar va protseduralarni ham amalga oshiradilar.

Operatsion risklar banklar uchun hushyorlikning yetarli bo'lishi zarur bo'lgan muhim bir mavzu hisoblanadi shu sababli banklar o'z faoliyatlarini samarador shaklda boshqarish uchun bu risklarga qarshi kurashishning muhim qismlarini tuzishlari kerak va zarur. Banklarda risk madaniyati, moliyaviy institutlarda to'g'ridan-to'g'ri risklarni tushuntirish, boshqarish oid qoidalarni ifodalovchi bir tizimni ifodalaydi.

Bu tizim bankning moliyaviy risklarni bilish va keyinchalik ularni boshqarishga qodir bo'lishini ta'minlaydi. Risk madaniyati bankda xavfli xatarlarni bilan bog'liq risklarni identifikatsiya qilish, tahlil qilish, boshqarish va oldini olish asoslangan qoidalarni o'z ichiga oladi. Bu qoidalar bankda turli xil moliyaviy risklarni tushuntirish tahlil qilish va boshqarishni osonlashtirishga yordam beradi. Bu risklar kredit riski, operatsion risk, likvidlik riski boshqalar kabi turli xil shakllarda bo'lishi mumkin. Banklarda risk madaniyati risklarni boshqarishning asosiy qoidalarni belgilaydi. Bu qoidalar orqali banklar risklarni kamaytirish, zararlarini minimallashtirish va iste'molchilarning moliyaviy holatini yaxshilashni ta'minlashga intiladi. Shuningdek, risk madaniyati o'zining huquqiy va nazorat asoslarini ham belgilaydi. Banklar risk madaniyati bo'yicha turli xil qoidalarga rioya qilishi mumkin. Ular o'zaro farq qilishi mumkin chunki har bir bank o'z risk tushunchalari, maqsadlari va moliyaviy xolatlari bo'yicha xususiyatga ega bo'lishi mumkin.

Shu bilan birga, O'zbekistondagi moliyaviy institutlar, O'zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi va O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining belgilagan qoidalari va talablari asosida ham amal qilishi lozim. Banklar uchun xavfli risklar bir nechta turdagi omillarga bog'liq bo'lishi mumkin. Bu risklar moliyaviy xavflar, xavfsizlik xavflari, operatsion xavflar va tizim xavflari kabi turli sohalarda paydo bo'lishi

mumkin. Quyidagi risk turlari banklar uchun xavfli bo'lishi mumkin: Moliyaviy Xavflar- Banklar uchun moliyaviy xavflar kredit xavflari, likvidlik xavflari, kredit portfeli bozorining xavflari, valyuta risklari va boshqalar kabi moliyaviy faktorlardan kelib chiqadi. Mijozlar kreditlarini to'lash imkoniyatini yo'qotishi yoki kreditlarni to'lashda kechikishlar bankning moliyaviy xavflarini oshirishi mumkin. Xavfsizlik xavflari- Banklar telekommunikatsiya jixozidagi xavflar, kiber-hujumlar, hujumlar, kimyoviy, fizika va boshqa turdagi xavflardan tashkil topishi mumkin.

Mijozlar bank xizmatlarini buzish, shaxsiy axborotlarni olish yoki bankning moliyaviy ma'lumotlaridan nusxa olish uchun hujumlar tashkil etishi mumkin. Operatsion Xavflar- Bankning ichki tizimidagi hodisalarni boshqarish, ish rejalarida xato, xodimlar tomonidan noto'g'ri amalga oshirilgan harakatlar, va boshqa operatsion muammolardan kelib chiqadi. Bu turdagi xavflar bankning ish faoliyatida taklif etiladigan xatolar va muammolar to'g'risidagi risklarni o'z ichiga oladi. Tizim xavflari- bankning axborot tizimlarida, kompyuterlarida, serverlarida yoki boshqa tizim elementlarida kelib chiqishi mumkin.

Bu turdagi xavflar axborot yo'llanmasi yo'qotish, serverlarning ishdan chiqishi, axborotlar yoki ma'lumotlar yo'qotishi yoki buzilishi kabi tizim muammolari orqali bankning xizmatlarini ta'minlashda xatoliklarga olib kelishi mumkin. Banklar uchun xavfli risklarni to'g'ri boshqarish, moliyaviy nazorat, xavfsizlik sohasidagi yangiliklarni qo'shish, hujjatlarning to'g'riligini tekshirish, xodimlarni tayyorlash, moliyaviy risklarni tahlil qilish va boshqalar kabi qo'shimcha tadbirlarni o'z ichiga oladi. Bu tadbirlar banklar uchun xavfli risklar bilan samarali kurashish va moliyaviy xavflarni kamaytirishga yordam berish maqsadlarida qo'llaniladi. Banklar kutilmaganlik xavfi bilan bog'liq muammolar bilan duch kela oladilar.

Kutilmaganlik xavfi bir bankning moliyaviy xavfning asosiy turlaridan biridir va unda bank tomonidan kredit berish va moliyalashtirish faoliyatlarida o'zgarishlar yuzaga kelishi va xavfning oshishi mumkin. Banklar kreditlarni aniq vaqtida va aniq miqdorda qaytarishni ta'minlashda muammolarga duch kelishi mumkin. Mijozlar kreditlarni belgilangan vaqtida to'lamay qolishi yoki kreditlarni qaytarish grafigini buzishi bilan kutilmaganlik xavfi o'zgarishi yuzaga kelishi mumkin. Banklarning likvidlik kutilmaganligi xavfi mijozlar tomonidan depozitlarini yoki kreditlarini yomonlashgan holatlarda yuzaga kelishi mumkin. Bu holatda, bankning likvidlik resurslari yetarli emasligi yoki yangi moliyalashtirishlar uchun kerakli valyuta miqdori yetmasligi sababli kutilmaganlik xavfi yuzaga kelishi mumkin. Banklar kutilmaganlik xavfi bilan bog'liq muammolarni boshqarish uchun moliyaviy noyobliklarni minimalga tushirish, kreditlar va depozitlar uchun to'g'ri risk analizi va boshqarish modellari qo'llanishini amalga oshirishi mumkin.

Shuningdek, moliyalashtirishning maqsadlarini, mijozlar bilan o'zaro aloqalarni va valyuta risklarini boshqarishda qo'llanadigan maslahatlar va xavfsizlik politikalarini muhim ahamiyatga ega. Banklarda risklarni boshqarish banklar uchun muhim bir qism

hisoblanadi. Boshqarish uchun ko'pgina yo'llari mavjud bo'lishi mumkin shulardan bir nechtasi quyidagilar.

Risk tahlili:-Bankning risklarni aniqlash uchun tahlil qilish, turli xil risk turlarini identifikatsiya qilish va ularning potentsial ta'sirlarini o'rganish zarur. Bu moliyaviy maqsadlarga erishishda muhim bir qadam hisoblanadi.

Riskni cheklash:- Banklar risklarni cheklash va kamaytirish uchun berilgan imkoniyatlardan foydalanishlari kerak. Bu to'lov shartlari, kredit baholash usullari, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish kabi qo'llanmalardan iborat bo'lishi mumkin.

Moliyaviy monitoring:-Banklarda risklarni boshqarishda moliyaviy monitoring muhim ahamiyatga ega. Bunda moliyaviy ma'lumotlarni va statistik ma'lumotlarni kuzatish, analiz qilish va moliyaviy ko'rsatkichlarni kuzatish orqali risklarning nazorat qilishga imkon beradi.

Kadrlarni rivojlantirish:- Banklar uchun yaxshi tayyorlangan va tajribali kadrlar, risklarni boshqarishda juda muhim ahamiyatga ega. Kadrlarni rivojlantirish, yangi tushunchalar va moliyaviy texnikalar bilan takliflarni qo'llab-quvvatlash va risklarni boshqarishning yaxshi amaliyotlarini o'rganish banklarga yordam berishi mumkin.

Qonun va moliyaviy standartlarni nazorat qilish:- Banklar risklarni cheklash va boshqarish uchun moliyaviy standartlarni va qonunlarni amalga oshirishlari zarur. Bu moliyaviy risklarni cheklashni va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashga imkon beradi. Banklarda risklarni boshqarishning muhim jihatlari shundayki, ulardan foydalanish banklarga moliyaviy iste'molchilar, xizmat ko'rsatuvchilar va jamoatga ishonch yaratadi.

XULOSA VA NATIJALAR

Banklar mijozlariga xizmatlarini samarali ko'rsatish uchun har xil tizimlarni joriy etishga qaratishi kerak. Bunda ko'plab turli xil nomutanosibliklar va kutilmagan xavf darajasi yuqori bo'lgan risklarni xavf-xatarlarni duch kelishi aniq hisoblanadi. Uni chetlab o'tish yoki risklarni vujudga kelishini iloji boricha minimal yoki kamaytirish, ularning oldindan to'g'ri tahmin qila olish, risklar vujudga kelganda ularni boshqarish ya'ni ularni banklarning asosiy operatsiyalari uchun xavfini kamaytirish yoki yo'q qilish bu risklarga qarshi kurash uchun samarali yo'li hisoblanadi.

Bank sohasida har xil vujudga keladigan risklarni boshqarishda ular riskning qaysi operatsiyalar uchun xavfliligi, uni qanchalik bank sohasi uchun zarar keltirishi, risklar tomonidan keladigan zararni darajasi o'rganish ancha samarali hisoblanishi mumkin. Bunda ko'plab risklar bilan kurashish va duch kelishi mumkin ular shulardan biri bo'lishi mumkin: Valyuta riski, Foiz riski, Kredit riski, Operatsion risklar, Likvidlilik risklar va shu bilan birga nomutanosibliklar, kutilmagan xavflar.

Banklarda risklarni baholash yo'li bilan ham boshqarishi mumkin. Bunda ular statistik ma'lumotlar, tahlil modellari va boshqa ma'lumotlar asosida amalga oshirilishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Yana bir yo'llari yoki usullaridan biri bu riskni kamaytirish strategiyasini yaxshilash va rivojlantirish ya'ni bank riskni kamaytirish uchun

strategiyalar va ko'nikmalar belgilab, zararlarini kamaytirish yo'llarini aniqlaydi. Nomutanosiblikni oldini olishning asosiy maqsadi moliyaviy zararlarini oldini olish va bank iste'molchilariga ishonchli xizmat ko'rsatish hisoblanadi. Risklarni boshqarishda va nomutanosibliklarni oldini olishda banklar, moliyaviy institutlar va tartibga solish organlari bilan hamkorlikni yo'lga qo'yishi bu kurashda yengillik tug'dirishi mumkin hisoblanadi. O'zbekistondagi tijorat banklari risklarni boshqarishda kutilmaganlik xavflarini o'zi vaqtida amalga oshirishda boshqa davlatlarning tijorat banklari bilan har xil hamkorliklar va shuningdek Markaziy banklardan ko'maklar yordamida tijorat banklar bu xavflarini risklarni va boshqa shunga o'xshash zararlarga tez va samarali yechim topishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. I.R. TOYMUHAMEDOV «BANK ISHI» O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti. 2005-yil
2. [Elektron manba] Bank risklarini boshqarish tizimi «<https://courshero.com>»
3. [Elektron manba] Risk Management in Banking «www.logicmanager.com»
4. e-book «Risk Analysis» A quantitative Guide 3rd edition David Vose published 2014